

УДК 159.9:331

Порівняльний аналіз психологічних особливостей викладачів технічних та гуманітарних спеціальностей

Богдан Ж.Б.

Аннотация. Данная статья посвящена исследованию феномена профессионального выгорания у преподавателей технических и гуманитарных специальностей. Проведенное исследование выявило наличие различных психологических особенностей в группе преподавателей гуманитарной и технической направленности с высоким уровнем психического выгорания. Это позволяет оптимизировать профессиональную деятельность и предупредить возникновение данного феномена.

Ключевые слова: профессиональное выгорание, истощение, личностное отдаление, профессиональная мотивация, профессиональная деятельность, тип поведения, жизнестойкость.

Анотація. Дана стаття присвячена дослідженню феномена професійного вигорання у викладачів технічних і гуманітарних спеціальностей. Проведене дослідження виявило наявність різних психологічних особливостей в групі викладачів гуманітарної і технічної спрямованості з високим рівнем психічного вигорання. Це дозволяє оптимізувати професійну діяльність і запобігати виникненню даного феномену.

Ключові слова: професійне вигорання, виснаження, особове віддалення, професійна мотивація, професійна діяльність, тип поведінки, життєстійкість.

Annotation. This article is devoted research of the phenomenon of the professional burning down for the teachers of technical and humanitarian specialities. The conducted research was exposed by the presence of different psychological features in the group of teachers of humanitarian and technical orientation with the high level of the psychical burning down. It allows to optimize professional activity and warn the origin of this phenomenon.

Keywords: professional burning down, exhaustion, personality removal, professional motivation, professional activity, type of conduct, hardiness.

Актуальність обраної теми дослідження визначається тим, що в сучасний період соціального реформування суспільства істотних змін зазнає вища школа. Поява великої кількості нових професій, зміна пріоритетів в освіті при підготовці кадрів, низька соціальна захищеність викладачів створюють серйозні труднощі в організації вищої освіти. Професія викладача втрачає свою популярність і привабливість, що порушує природну вікову ротацію кадрового потенціалу. Відзначаються зміни якісного складу і рівня підготовки нового покоління викладачів, зростає плінність кадрів. Все це створює певні проблеми в подальшому розвитку системи вищої освіти.

Загальна постановка проблеми полягає у тому, що сучасні умови організації професійної діяльності припускають максимальний ступінь включення в неї людини, сьогодні це трактується як «людський фактор», в який вкладається особистісний зміст усвідомлення цілей та прийняття відповідальності за результативність роботи цілісної системи (К.А. Абульханова-Славська, В.О. Бодров, А.В. Брушлинський, Б.Ф. Ломов, В.Д. Шадріков). Особливу актуальність цей факт здобуває в професії викладача, де особистісні й професійні якості досить тісно переплітаються й викликають необхідність пристосування до середовища або його пристосування до себе (Л.М. Балабанова, В.А. Друзь).

Аналіз сучасних досліджень та публікацій дає можливість дійти висновку про те, що професія викладача належить до типу «суб'єкт-суб'єктних» відносин (Є.О. Клімов, О.Е. Коваленко, С.Д. Максименко, А.К. Маркова, О.С. Пономарьов, О.Г. Романовський), для якої, в першу чергу, характерною є проблема професійного вигорання (Т.В. Зайчикова, Л.М. Карамушка, С.Д. Максименко, Н.В. Назарук, Л.І. Тищук). Важливу роль у виникненні цього феномену відіграють професійні якості викладача, а також умови організації роботи у вищому навчальному закладі.

Сукупний аналіз професійної діяльності викладачів вищих навчальних закладів дозволяє говорити про те, що педагогічна діяльність у ВНЗ має свої особливості, пов'язані з її багатофункціональністю, спрямованою на розвиток майбутнього фахівця.

Тому метою нашого дослідження було виявлення феномену психічного вигорання у викладачів та визначення психологічних особливостей, притаманних групі досліджуваних з високим рівнем психічного вигорання.

У дослідженні взяли участь викладачі гуманітарних та технічних кафедр Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» у кількості 741 особи. На першому етапі нами було проведено тестування з метою виявлення групи з високим рівнем психічного вигорання за допомогою методики О.О. Рукавішнікова «Визначення психічного вигорання» (ВПВ) [3]. Вона включає 72 питання, які систематизувалися у три самостійні шкали.

Фаза психоемоційного виснаження (ПВ), яка відображає процес вичерпання емоційних, фізичних й енергетичних ресурсів професіонала, що працює з людьми. Воно виявляється в зниженому емоційному фоні, байдужості або емоційному перенасиченні. У даній фазі передбачається оцінка емоційного і фізичного стану й енергетичних ресурсів, але ця характеристика виступає інтегральним показником і пов'язана з будь-яким видом діяльності. Вона може оцінюватися об'єктивними методиками, або суб'єктивним відчуттям стомленості. У цій фазі автор відзначає, що психоемоційне виснаження може виявлятися як в зниженні емоційного фону, так і в емоційному перенасиченні. Але перенасичення не свідчить про

вичерпання енергетичних ресурсів, воно тільки прискорює їх витрату.

Фаза особистісного віддалення (ОВ) визначає специфічну форму соціальної дезадаптації професіонала, який працює з людьми. Ця фаза виявляється в зменшенні кількості контактів, підвищенні дратівливості і нетерпимості в ситуаціях спілкування, негативізму по відношенню до інших людей.

Фаза професійної мотивації (ПМ) відображає рівень робочої мотивації й ентузіазму по відношенню до роботи альтруїстичного змісту. Фактично вона повинна відображати якісну спрямованість мотивації і ступінь її вираження від ентузіазму до неприязні до певної професійної діяльності.

Методика припускає визначення загального рівня психічного вигорання, яке визначається складанням результатів за трьома шкалами. Це дозволяє отримати загальний рівень психічного вигорання або індекс психічного вигорання (ІПВ).

У групу з високим рівнем психічного вигорання потрапило 84 викладача, що склало 11,33 % від загальної кількості, серед яких 41 особа відноситься до гуманітарних кафедр та 43 особи відносяться до кафедр технічного профілю. Загальною рисою цієї групи став їх вік – вони усі знаходяться у віці від 45 до 55 років. Відмінності за статтю нами не враховувалися.

На другому етапі ми досліджували психологічні особливості викладачів з високим рівнем психічного вигорання, притаманні групі гуманітарного та технічного профілю. Для цього були використані наступні методики: 1) «шкала психологічного стресу PSM-25», яка дає змогу виявити стресові відчуття за соматичними та емоційними показниками [1, С. 41-43]; 2) «методика життєстійкості С. Мадді» – представляє собою систему уявлень про себе, про навколишній світ, про відносини з навколишнім світом [2, С. 59-62]; 3) «тест виявлення типу поведінки (А/В)», показує який тип притаманний особистості [1, С. 23-29]. Для статистичної обробки методик був обраний метод однофакторного дисперсійного аналізу ANOVA.

Після проведення тестування були отримані наступні результати, описані нижче.

Методика «шкала психологічного стресу PSM-25» дала змогу виявити загальний показник психічної напруженості у груп викладачів гуманітарного та технічного профілю. Отримані данні наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз результатів психічної напруженості
в групах викладачів гуманітарних і технічних кафедр по методиці
«шкала психологічного стресу PSM-25»

Група	Середнє значення (М)	Стандартне відхилення	F	p
гуманітарна	108,36	24,81	114,183	<0,001
технічна	159,46	18,71		

Таким чином, як видно з наведеної таблиці, у групах викладачів гуманітарних та технічних кафедр є значущі відмінності по загальному показнику психічної напруженості. Значення цього показника у гуманітарної групи викладачів з високим рівнем професійного вигорання знаходиться у діапазоні середнього рівня стресу. Вони більш адаптовані к зовнішнім стресогенним факторам ніж викладачі технічних кафедр.

Група викладачів технічного профілю з високим рівнем професійного вигорання має високий показник психічної напруженості, це свідчить про те, що вони знаходять в стані дезадаптації і психічного дискомфорту. Ці викладачі не здатні упоратися з професійними стресами, вони мають внутрішню напругу, а це, в свою чергу, понижує успішність їх діяльності.

Методика «життєстійкості С. Мадді» дає можливість виявити рівень життєстійкості, який говорить о прагненні особистості продуктивно діяти в ситуаціях стресу та успішно долати труднощі у професійній діяльності. Отримані данні наведені у таблиці 2.

Таблиця 2

Порівняльний аналіз показників методики «життєстійкості С. Мадді» в групах викладачів
гуманітарних і технічних кафедр

Група	Середнє значення (М)	Стандартне відхилення	F	p
гуманітарна	78,60	14,39	25,88	<0,001
технічна	65,77	7,98		

Група викладачів гуманітарного профілю має середні показники по методиці «життєстійкості С. Мадді», що свідчить про їх можливість долати труднощі в професійній діяльності, але не більше. При цьому рівні вони нездатні на рішучі поступки, на креативне мислення на творчій підхід у вирішенні робочих завдань. Викладачі технічних кафедр продемонстрували низький рівень загального показника життєстійкості, таким чином вони не здатні до швидкого пристосування к складним умовам навколишньої середовища. Можна припустити, що вони відчувають себе безпорадними, нездатними полувати задоволення від своєї професійної діяльності.

Останній проведений тест демонструє який тип поведінки притаманний особистості. Отримані данні наведені у процентному співвідношенні в таблиці 3.

Таким чином, викладачі гуманітарного профілю з високим рівнем професійного вигорання продемонстрували переважно тип А, а технічним спеціальностям властивий тип В. Це свідчить про те, що гуманітарії демонструють наступні риси – активність, агресивність, діловитість,

наполегливість, раціональність, розвинені рухові навички, просторова уява. Викладачі технічних кафедр з високим рівнем професійного вигоряння схильні до спокійної зовнішньої поведінки, стереотипного підходу до проблем, вони мають консервативний характер, залежні від оточування, дотримуються звичаїв, демонструють конформність, старанність, схильні до уникнення невизначених ситуацій, соціальної активності і фізичної напруги.

Таблиця 3

Аналіз результатів тесту «Виявлення типу поведінки (А/В)»
в групах викладачів гуманітарних і технічних кафедр

Тип поведінки	Гуманітарні (%)	Технічні (%)
А	76,7	4,9
В	7	73,1,
АВ	16,3	22

Отже, можна зробити висновки про те, що для групи викладачів технічного профілю, які мають високий показник психічного вигоряння, притаманний вибір індивідуального стилю професійної діяльності, вони не завжди можуть упоратися з професійними стресами, мають внутрішню напругу, не здатні до швидкого пристосування к складним умовам навколишньої середовища. Слід зазначити, що вони не завжди роблять зусилля щодо виконання групових вимог і норм, схильні до спокійної зовнішньої поведінки, стереотипного підходу до проблем, вони мають консервативний характер, залежні від оточування, дотримуються звичаїв, демонструють конформність.

Підсумовуючи результати у групі викладачів гуманітарних кафедр з високим рівнем психічного вигоряння, ми дійшли висновку, що у них спостерігається готовність до спільної роботи, легкість у встановленні міжособистісних контактів, емоційна значущість контактів, залежність від думки та вимог групи. Вони схильні працювати та приймати рішення разом з іншими людьми, сприятливі до нових ідей та готові використовувати інновації у своїй професійній діяльності.

Отримання якісних характеристик психологічних особливостей викладачів, які мають високий рівень психічного вигоряння, є визначальною метою результату досліджень, що дозволяють здійснювати профілактичні заходи для забезпечення оптимального режиму професійної діяльності.

Вигоряння професійної діяльності, як процес, пов'язане з характерними індивідуальними особливостями представників даної професії та середовища, яке складає професійну діяльність. Міра відповідності вимогам до професійної діяльності та їх можливе забезпечення беруть участь у виробничій діяльності індивідів, яка визначає результат взаємодії, що може виявлятися з боку індивіда від неприязні професійної діяльності до задоволеності і захопленості нею.

Таким чином, перспективи майбутніх досліджень можуть бути направлені на оптимізацію професійної діяльності з метою попередження розвитку вигоряння. Це вимагає врахувати як умови організації праці, так і специфіку особливостей індивідуальних характеристик викладачів вищих технічних навчальних закладів.

Література:

1. Водопьянова Н.Е. Психодиагностика стресса. – СПб.: Питер, 2009. – 336 с.
2. Леонтьев Д.А. Тест жизнестойкости. – М.: Смысл, 2006. – 63 с., С. 59-62
3. Максименко С.Д. Синдром «професійного вигоряння» та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів післядиплом. освіти / [С.Д. Максименко, Л.М. Карамушка, Т.В. Зайчикова та ін.]; під ред.: С.Д. Максименко. – К.: Міленіум, 2004. – 261 с. (Укр. асоц. організац. психологів та психологів праці, Канад. – укр. гендер. фонд).